

Flykten från landsbygden

HUR MAN FLYTTAR I KLARÄLVSDALEN

Uddeholms AB, Industriens Utredningsinstitut och Svenska Skogs- och Flottningsarbetareförbundet har tillsammans företagit en djupgående undersökning av flykten från landsbygden och dess orsaker. Undersökningen kommer att publiceras av IUI i bokform under sommaren. I nedanstående artikel framläggs vissa resultat av bokens författare fil. kand. Jan Wallander.

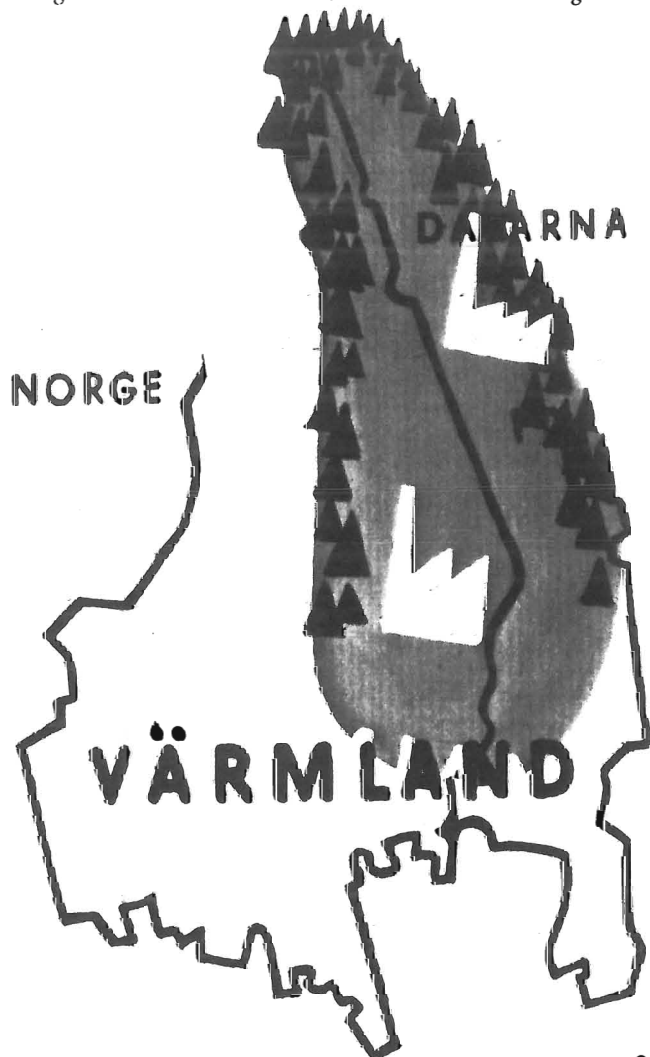
«LANDSBYGDENS AVFOLKNING har sålunda fortsatt i ungefär samma takt som under de föregående åren. Det ligger en allvarlig fara i denna uttunning av landsbygdsbefolkningen både för dess ekonomiska, sociala och kulturella standard. Det framstår som synnerligen angeläget att verkliga åtgärder vidtagas för att bromsa flykten från landsbygden.» Så uttryckte på slätkammad riksdagssvenska herr Carlsson i Bakeröd sina allvarliga bekymmer över en företeelse, som under 30- och 40-talen varit landets jordbrukares mest brännande problem och som på de sista åren också blivit en besvärlig fråga för städerna.

När man talar om flykten från landsbygden menar man i allmänhet två rätt skilda företeelser, nämligen dels övergången från jord- och skogsbruket till andra näringar, dels inflyttningen från landsbygdsområdena till städerna. I många fall kommer naturligtvis dessa företeelser att sammanfalla; i och med att man söker sig bort från jordbruks- eller skogsarbetet tvingas man också att flytta till en stad. Eftersom en stor del av den svenska industrin ligger på landsbygden blir emellertid resultatet ofta endast en inflyttning till ett samhälle av kanske mycket blygsam omfattning.

FLYKTEN FRÅN LANDSBYGDEN — EN GAMMAL FÖRETEELSE

Frågan om flykten från landsbygden och vad man skall göra åt den har blivit särskilt aktuell under senare åren. Men själva företeelsen är mycket gammal. Man kan sålunda visa att landsbygdens årliga flyttningsförluster per tusen invånare inte var större under 40-talet än vad de var i början på 1900-talet. Den skillnaden förelåg emellertid att medan under 40-talet utflyttningen från landsbygden helt gick till städerna spelade under 1900-talets första år emigrationen en betydande roll. Att frågan blivit särskilt aktuell under senare år sammanhänger delvis med att förlusterna under krigsåren och tiden därefter visat en stigande tendens, men framför allt beror det på att flyttningsförlusterna numera får helt andra verkningar än vad de fick tidigare. Både emigrationen och den tidigare utflyttningen till städerna kan betraktas som en avlastning av ett arbetskraftsoverskott inom jordbruket. För varje år trädde inom denna näring ett stort antal individer upp i arbetsför ålder, många fler än som samtidigt avgick i de högre åldrarna. Alla dessa nya armar kunde inte finna sysselsättning i jordbruket utan tvingades söka sig in till industrierna eller emigrera.

Genom att det föddes så få barn under 20- och 30-talen blev emellertid omkring år 1940 situationen den, att i jordbruket de individer som för varje år trädde in i arbetsför ålder var så få, att de nätt och jämnt räckte till för att täcka avgången i de högre åldrarna. Då utflyttningen från jordbruket samtidigt inte visade några tendenser att minska blev resultatet en begynnande absolut minskning av jordbruksbefolkningen i de arbetsföra åldrarna. Vad som här har sagts gäller för männens del, för kvinnorna skedde omsvängningen något tidigare. Det gäller vidare endast som ett genomsnitt för landet i dess helhet. Utvecklingen har

nämigen varit ganska olika i olika delar av Sverige. I trakterna kring Mälaren, Hjälmaren och ner mot Vänern satte sålunda minskningen in redan under tjugotalet. Under de följande årtiondena drogs sedan även övriga delar av mellersta och södra Sverige med i denna utveckling och för närvarande är det bara i Norrland, särskilt i de nordligaste länen, som den arbetsföra jord- och skogsbruksbefolkningen fortsätter att växa.

För jordbruket har läget alltså blivit kritiskt därför att man inte längre har råd att varje år förlora så mycket folk, som man gjort tidigare. Samtidigt har emellertid situationen för stadsnäringarna blivit besvärlig därför att de för varje år behöver ett allt större tillskott från jordbruket, om de skall kunna fortsätta att expandera som hittills. Sedd ut deras synpunkt är alltså flykten från jordbruket alldeles för liten. De gör nu den obehagliga upptäckten att jordbruket, som hittills varit den till synes outtömliga källa ur vilken man kunnat ösa arbetskraft, börjar visa allvarliga tecken att sina. Under sådana omständigheter måste man räkna med en stark spänning mellan stadsnäringarnas behov av ny arbetskraft och jordbrukets möjligheter att avstå från sin.

Med hänsyn till dessa förhållanden är det givet att man kan anlägga ganska olika synpunkter på frågan om flykten från landsbygden och dess återverkningar på befolkningens fördelning på olika näringsgrenar. Däremot torde man vara mera enig om att den starka koncentration av befolkningen till storstäderna, som blivit en följd av flykten från landsbygden, har många nackdelar. Storstäderna — och härvid tänker man i första hand på Stockholm — tvingar sina invånare att tillbringa långa tider varje dag på färd mellan bostaden och arbetsplatsen, och för att kunna lösa trafikfrågorna något så när hjälpligt måste man företa dyrbara omregleringar av de gamla centrala stadspartierna. Särskilt från landsbygdshåll hävdar man också att stadsmiljön sådan den ter sig för närvarande inte är någon lämplig omgivning för människor att leva och växa upp i.

Alldeles oavsett vilken uppfattning man har om hur den framtida fördelningen mellan olika näringsgrenar och mellan land och stad bör gestalta sig och hur man bör försöka nå det mål, som man ställer upp för sig, så torde man vara ganska enig om att inte bara låta utvecklingen basa på egen hand — det skulle leda till konsekvenser som knappast någon kan anse lyckliga.

Det märkliga eller snarare det sorgliga är emellertid att denna fråga, som diskuteras så mycket och där många människor har så bestämda åsikter, den vet man i själva verket mycket litet om. Delvis beror detta på att det är så besvärligt att ta reda på hur det verkligen är, det skulle kräva

mycket långvariga och kostsamma utredningar. En utväg ur detta dilemma är att undersöka mindre områden, där man har möjlighet att gå mera på djupet. I många fall där de lokala förhållandena inte spelar så stor roll kan man nämligen även från undersökningar av sådana mindre områden dra mer generella slutsatser.

Den undersökning jag här skall berätta något om avser Klarälvsdalen från norska gränsen ned till Vänerslätten. Det rör sig om en typisk skogsbygd, där skogsbruket är huvudnäringen i sysselsättningsparet jord- och skogsbruk. Det är emellertid också en gammal järnbruksbygd, och det industriella livet domineras av Uddeholmsbolagets två stora järnverk i Hagfors och Munkfors. För detta område undersöktes flyttningarnas omfattning, karaktär och orsaker under perioden 1930—44. Materialet hämtades i första hand från kyrkböckerna, som lämnar mycket utförliga upplysningar. Dessutom intervjuades ett stort antal personer.

När man talar om flykten från landsbygden föreställer man sig den i allmänhet som en ensidig ström av unga människor från landsbygden in mot städerna. I själva verket förhåller det sig inte alls så. Av dem som flyttade ut från socknarna i Klarälvsdalen var det endast en liten del, som reste till en stad. Under perioden flyttade inte mer än 28 procent till en stad, och till Stockholm, den enda storstad som har någon verklig betydelse för flyttningarna i dessa trakter, endast 6 av de nämnda 28 procenten. Alla de övriga flyttade antingen till andra landsbygdskommuner eller till mindre samhällen. Man kan beräkna att av de utflyttande från ren landsbygd i dessa trakter beger sig ungefär hälften till ett samhälle av något slag, städerna medräknade. Som regel är dessa samhällen små, i närmare 70 procent av fallen har de mindre än 10 000 invånare. Här är alltså något som man kan ta fasta på när det gäller att bedöma flyttningarnas orsaker — det är tydligen endast en mycket liten del av de flyttande som söker sig till storstädernas »neonskimrande asfaltparadis». Det vanliga är att man flyttar antingen till ett annat landsbygdsområde eller till en stationsort eller kanske till ett municipalsamhälle.

FOLK FLYTTAR INTE BARA FRÅN LANDET — UTAN OCKSÅ TILL LANDET

Det går emellertid inte någon ensidig ström av folk ut från landsbygdsområdena — tvärtom, för varje år flyttar det in nästan lika många som det flyttar ut. Vad man kallar flykten från landsbygden är i själva verket skillnaden mellan dessa två flyttningströmmar och i jämförelse med strömmarna är skillnaden mellan dem liten. Om man tänker sig att det från en viss socken flyttar ut 100 personer under ett år, så är proportionen mellan flyttningströmmarna i dessa trakter sådan, att inflyttningen kan be-

räknas uppgå till 83 personer och förlusten alltså till 17 personer. Vill man hejda flykten från landsbygden är det sålunda praktiskt taget lika viktigt att fråga sig hur man skall kunna stimulera inflyttningen som hur man skall kunna bromsa utflyttningen.

Flyttningarna inom landet är som rörelserna i en myrstack. När man stannar och betraktar stacken ser man ett myller av myror, som kryper i olika riktningar och det är mycket svårt att upptäcka någon bestämd tendens i deras rörelser. På några delar av stacken är det emellertid tätare med myror och tar man fotografier med några timmars mellanrum och sedan jämför bilderna, så visar det sig kanske att dessa anhopningar av myror har växt eller minskat eller flyttat på sig något. Det är denna ändring av myrornas fördelning över stacken, som motsvarar vad man kallar flykten från landsbygden. Det är emellertid tydligt att det kan existera en mycket stor omflyttning utan att därför fördelningen behöver ändra på sig, om nämligen strömmarna i olika riktningar tar ut varandra, och det gör de i stor utsträckning. Under år 1944 gjorde Stockholms stad en flyttningvinst gentemot landet i övrigt på något över tiotusen personer. Det är en aktningvärd siffra, men det skulle vara att ge en mycket ensidig bild av förhållandena om man inte samtidigt talade om, att det året företogs det över en miljon flyttningar i hela landet.

FRAMFÖR ALLT UNGA MÄNNISKOR FLYTTAR

Man brukar ofta påstå att på sin alders höst flyttar en del personer tillbaka till sin födelseort på landsbygden och att inflyttningen till landsbygdskommunerna till stor del bärs upp av sådana människor. Förhåller det sig på detta sätt finns det mindre anledning att vid behandlingen av problemet i lika hög grad inrikta sig på inflyttningen som på utflyttningen — inflyttningen kan ju då betraktas som ett slags restpost.

I själva verket är emellertid de som flyttar in och de som flyttar ut lika i flera väsentliga avseenden. De är för det första lika gamla, både för de ut- och de inflyttande är medelaldern ungefär 24 år. Fördelningen på olika riktningar är vidare ungefär densamma, det vill säga att det är ungefär samma procentandel som kommer från städer, som flyttar ut till städer, osv. Andelen kvinnor är vidare den-

Flyttningssmålet, ett bottenrist svenskt stationssamhälle.

samma såväl bland de inflyttande som bland de utflyttande och även fördelningen på olika civilstånd är lika. Det finns alltså ingen som helst tendens att t. ex. de som flyttar in från städerna i särskilt hög grad skulle vara gamla personer.

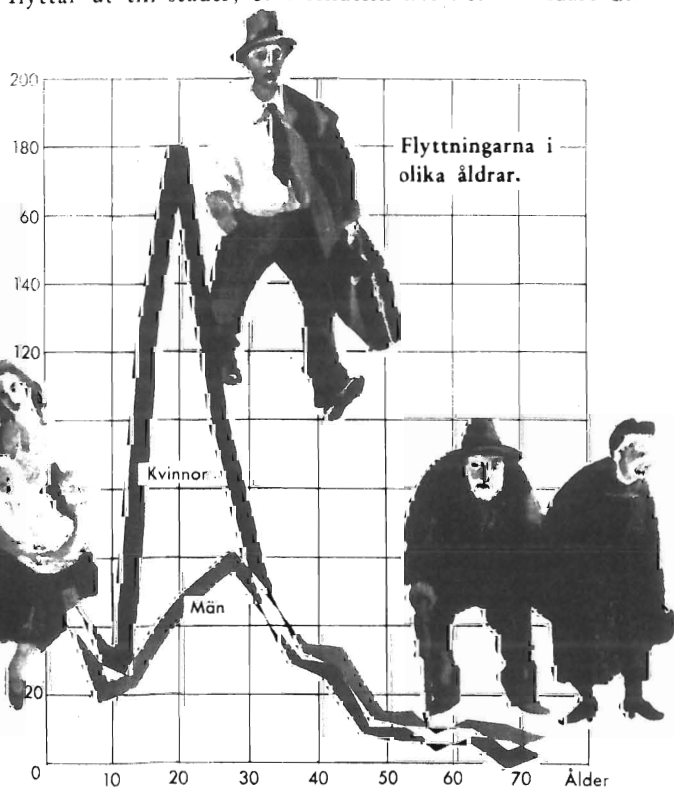
Det är framför allt unga människor som flyttar. Bland de flyttande männen befinner sig något över hälften i åldern 15 till 35 år och bland kvinnorna är denna koncentration ännu starkare, bland dem är nästan 75 procent av alla flyttande i den åldern. Man kan få en mera exakt uppfattning om hur stor omfattning flyttningarna har i olika åldrar genom att sätta antalet utflyttade i relation till hela befolkningen i motsvarande ålder. Detta har skett i diagrammet. Kurvan som visar det årliga antalet utflyttande per tusen av folkmängden ligger ganska högt i de allra lägsta åldrarna och sjunker sedan fram mot 15-årsåldern. Att det blir så många flyttningar just i de lägsta åldrarna beror bl. a. på att unga ogifta mödrar ofta flyttar hem till föräldrarna med sitt nyfödda barn. I åldrarna efter 15 år stiger sedan kurvan mycket brant, särskilt gäller detta för kvinnorna, och den kulminerar mellan 20 och 25 år för deras del och mellan 25 och 30 år för männen. Den sjunker därefter hastigt och planar ut i de högre åldrarna.

Det är allmänt bekant att kvinnor är mer rörliga än män, men som syns av diagrammet är denna skillnad mellan könen koncentrerad till åldrarna mellan 15 och 35 år. Att rörligheten är ungefär densamma bland de allra yngsta är ju naturligt med tanke på att det här är föräldrarna, som bestämmer över flyttningen, och i de högre åldrarna är de flesta gifta, vilket ju också får till följd att olikheterna mellan könen jämnas ut. I de mellanliggande åldrarna är emellertid skillnaden mycket betydande. I åldersgruppen 20—25 år är sålunda rörligheten ungefär 4 gånger så stor bland kvinnorna som bland männen, och av kvinnorna i denna ålder flyttar ungefär 18 procent ut årligen.

»FLYTTARE» OCH »ICKE-FLYTTARE»

Beräknar man utflyttningen för befolkningen i samtliga åldrar visar det sig att av kvinnorna ungefär 5 procent flyttar ut varje år, medan bland männen motsvarande tal uppgår till omkring 3. Både bland män och kvinnor är det alltså en mycket stor del av befolkningen som rör på sig under ett år. Med ledning av dessa siffror kunde man vänta sig att efter 30—40 år skulle huvudparten av befolkningen ha flyttats om. Detta är emellertid långt ifrån fallet. Undersöker man i dessa trakter hur stor andel av befolkningen, som aldrig har flyttat, så visar det sig att bland dem som är över 50 år och som alltså bör ha gjort undan sina flyttningar är det bland männen 65 och bland kvinnorna 55 procent som aldrig har flyttat. Det beror inte på att flyttningarna tidigare var av mindre omfattning än nu utan sammanhänger med att människor med en viss förenkling kan indelas i »flyttare» och »icke-flyttare».

Detta får till följd att de flyttningar som registreras i vår folkbokföring faktiskt i stor utsträckning företas av ett begränsat skikt, som ideligen flyttar från den ena platsen till den andra. »Flyttarna» skiljer sig vidare från »icke-

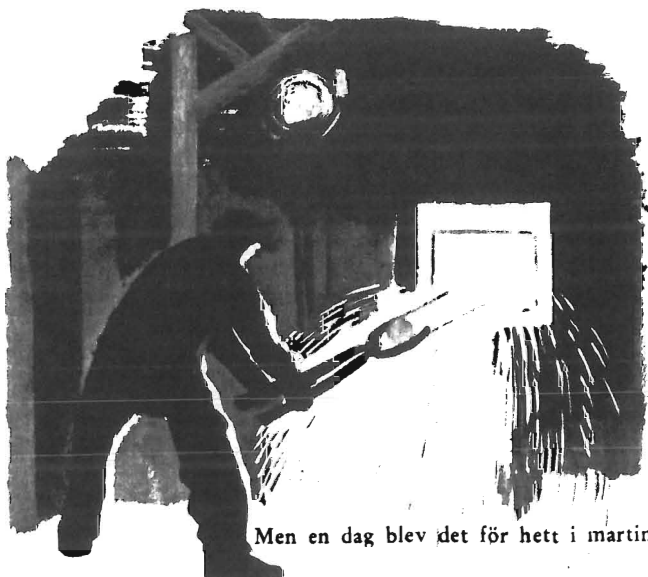
flyttarna» på ett annat intressant sätt. Medan de senares tendens att flytta i mycket hög grad påverkas av den miljö i vilken de befinner sig — det visade sig till exempel i dessa trakter att utflyttningen var större i »bolagssocknarna» än i »bondssocknarna» — så föreligger det inte någon sådan skillnad bland »flyttarna», utan deras inneboende tendens att flytta är så stark, att den endast i mycket ringa grad påverkas av yttre omständigheter. Detta har väsentlig praktisk betydelse till exempel om man ställs inför problemet att försöka flytta befolkningen från en ort till en annan, en fråga som ju bland annat varit aktuell i vissa orter i Norrland. Det är nu tydligt att ju större andel av befolkningen som är »flyttare», desto lättare går det att föra över dem till ett annat område, samt att när man så att säga skummat av detta skikt kommer svårigheterna att växa högst betydligt. En arbetsgivare har vidare anledning att i så stor utsträckning som möjligt rekrytera sin personal bland »icke-flyttare», då han på så sätt har större möjlighet att få en stabil arbetarstam.

FLYTTNINGARNAS ORSAKER

En järnbruksarbetare berättade att en het sommar dag stod han nere i martinen och det var så förbaskat hett, så plötsligt slängde han släggan och gav sig av till Södra Ishavet som valfångare för att finna svalka, och en pojke angav som orsak till att han flyttat till Karlstad från sin hembygd i norra Klarälvsdalen, att hans farbror som hade lastbil var på besök och gratis kunde ta honom med. Dessa berättelser säger något väsentligt om de flyttande och förhållandena kring deras flyttning men naturligtvis inte hela sanningen. Man får fram den tillfällighet som utlöste flyttningen men inte det som på lång sikt var avgörande. Att ofta så många olika orsaker spelar in gör det också svårt för den flyttande att klara ut sina motiv och väga dem mot varandra. I sådana fall inskränker han sig ofta till att säga, att han önskade få det »bättre». De uppgifter som man erhåller vid direkta intervjuer måste därför behandlas mycket försiktigt, och man får i huvudsak rikta in undersökningen på vissa objektiva iakttagbara fakta: hur gamla de flyttande är, från och till vilken plats och vilket yrke de flyttat, om de är gifta, om de har några barn osv. Av dessa uppgifter kan man sedan indirekt sluta sig till vad som var orsaken till deras flyttning.

FLYTTAR MAN BORT FRÅN ARBETET ELLER BORT FRÅN MILJÖN?

En central fråga när det gäller orsakerna till flykten från landsbygden är, om man flyttar för att komma till en an-

Men en dag blev det för hett i martinen.

Det är som rörelserna i en myrstack.

nan miljö eller för att byta yrke — är det livet i staden eller arbetet i en industri, som lockar pojken hemma på gården? Det har ovan visats att det endast är en jämförelsevis liten del av dem, som flyttar ut, som beger sig till en stad, och särskilt spelar de verkligt stora städerna en mycket liten roll. Detta talar ju närmast för att det är arbetet och inte miljön som lockar. Denan slutsats bekräftas också av de flyttandes egna uttalanden. Man säger sig ha flyttat därför att man tyckte arbetet i skogen var för hårt och slitsamt, man ansåg sig få för dåligt betalt, man var missnöjd med arbetsledningen eller dylikt. Däremot är det mer sällan som man anger dåliga bostäder, långt till grannar, biograf och dylikt som flyttningorsak.

Vad som sagts här gäller framför allt männen, medan det för kvinnorna torde ligga något annorlunda till. Bland dem är det för det första en större andel som flyttar till städer — 29 procent mot männens 25 — och var 14:e flicka flyttar till Stockholm mot var 25:e man. De klagar också i större utsträckning över att det är långt till handelsboden, att det är ensligt, att barnen har besvärlig väg till skolan osv. Det är emellertid tydligt att vad som här kallas miljö i mycket högre grad sammanhänger med kvinnornas än med männens arbetsförhållanden. Att kvinnorna i större utsträckning än männen flyttar till stadssamhällena förklaras också naturligt av att de kvinnliga arbetstillfällena utom hemmen i mycket större utsträckning än de manliga återfinns just i städerna. Det kan också förtjäna nämnas att både på den värmländska landsbygden och i Stockholm går de unga flickorna i mindre utsträckning på bio och dans än pojkarna och det förefaller därför inte troligt, att de flyttar till städer därför att de skulle vara särskilt nöjeslystna.

Man säger ofta att flickorna flyttar från landsbygden därför att de inte vill sköta djuren, det är inte »fint» att gå och mocka dynga i ladugården. Ätminstone i de trakter som denna undersökning berör förefaller emellertid inte detta att vara någon särskilt vanlig inställning. Man trivs tvärtom i allmänhet bra med själva arbetet med djuren. En husmor, som kanske hade haft mindre gynnsamma erfarenheter i fråga om sitt övriga hushållsarbete, sade till exempel att »djuren är tacksamma om de får något — det är inte alltid människor». En annan sak är att många tycker att arbetet är alldeles för tungt och slitsamt i de ofta omoderna ladugårdarna — man tvingas kanske att under vintern bära vattnet till djuren långa sträckor på en halkig stig i snön. Slutsatsen blir alltså den, att det avgörande för såväl män som kvinnor, då de flyttar till en stad, inte är stadsmiljön i och för sig utan de bättre arbetsförhållanden, som staden erbjuder.

MAN FLYTTAR I ETAPPER

Flyttningarna spänner ofta över mycket korta avstånd, drygt hälften faller inom femmilsråjongen. Förklaringen till denna starka lokalbundenhet är inte de ökade kostnader som följer med en längre flyttning utan den mycket begränsade överblick som varje flyttande har. När en pojke uppe i skogsbygden vill flytta hemifrån går han inte ner till arbetsförmedlingen i Hagfors och tittar på riksvakanslistan för att få en rationell uppfattning om vilka möjligheter som erbjuder sig, utan han söker sig ett arbete på en plats, som han känner till, och det blir i allmänhet i närheten. Kanske träffar han på dansbanan en kamrat som arbetar i socknen intill och som talar om för honom att där kan han få ett jobb. Just detta att man flyttar till en viss plats därför att en kamrat, en släkting eller någon annan, som man mera tillfälligtvis kommer i beröring med, säger att på det och det stället finns det möjligheter eller skriver hem och berättar om sina erfarenheter, det är utomordentligt typiskt. I många fall kan man sålunda följa hur det ena syskonet drar det andra med sig. Dessa förhållanden får till följd inte bara att man i allmänhet flyttar till de närmaste trakterna utan det skapar också en viss stelhet i flyttningarna. Har man börjat flytta i en viss riktning så fortsätter man därför att de gamla flyttarna drar med sig nya, och det även om de företeelser, som en gång orsakade utflyttningen, skulle ha ändrats. Den bristande förmågan att ta självständiga initiativ yttrar sig också i att övergången till ett annat yrke ofta sker stegvis. Man har tidigare varit skogsarbetare men tröttnar på det och börjar arbeta vid ett vägbygge i närheten, där träffar man någon som arbetar vid järnverket och så kommer man över dit men fortsätter att bo kvar hemma och reser kanske flera mil varje dag till arbetsplatsen, och vissa tider på året tar man skogsarbete igen. Brytningen med den gamla miljön och det gamla yrket kommer på så sätt att sträcka sig över mycket lång tid — banden slits så sakta. Denna stegvis skeende övergång yttrade sig i undersökningen bland annat på följande sätt. Det kunde konstateras att det skett en betydande minskning av an-

talet jordbruks- och skogsarbetare under undersökningsperioden. Det visade sig emellertid att denna minskning till största delen inte uppstod genom att skogsarbetare flyttade ut från skogsbygderna, utan genom att de övergick till andra yrken inom sin hemsöcken och därefter flyttade ut.

Man brukar ofta tala om att motverka flykten från landsbygden genom att förlägga småindustri till landsbygdskommunerna. I den mån man vill hindra att människor samlas till städerna är nog detta en rationell utväg, men samtidigt kan man säga att det mest effektiva sättet att skynda på flyttningen från jord- och skogsbruk till stadsnäringarna, det torde just vara att förlägga småindustri till landsbygdsområden. På det sättet underlättar man i hög grad den stegvis skeende övergång som det talats om ovan, och därmed kan man också vänta sig att flykten från jordbruket och skogsbruket skall tillta. Det är som att dika ut en mosse, ju fler små diken man gräver desto fortare rinner vattnet av.

Om under vissa förhållanden någon utflyttning kommer till stånd från ett landsbygdsområde och hur stor denna utflyttning blir, det sammanhänger i hög grad med hur benägen befolkningen är att flytta. Som framgått av det ovanstående är benägenheten mycket olika hos olika människor, folk i tjugoårsåldern har väsentligt större tendens att flytta än både äldre och yngre, personer som flyttat tidigare gör det lätt igen, kvinnor är mer rörliga än män m. m.

När man ställs inför problemet att försöka påverka flykten från landsbygden, att ändra dess omfattning och leda den i andra banor, så är det väsentligt, att man har klart för sig att »flykten» är ett resultat av såväl inflyttning som utflyttning och att man därför måste sikta till att påverka både den ena och den andra flyttningströmmen. Det räcker inte heller med att man vet, vad som orsakar flyttningarna, och med utgångspunkt från detta företar sina åtgärder, utan man måste också se till att man påverkar de flyttande genom de rätta kanalerna, och för att kunna bedöma åtgärdernas verkningar är det nödvändigt att ha reda på hur rörlig den grupp är, som man vill påverka.

